

спец.: 07.00.02 – История СССР / И. В. Илько. – Львов, 1990. – 16 с.

⁶⁷ Віднянський С. В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук у формі наукової доповіді спец.: 07.00.02 – всевітня історія / С. В. Віднянський; Ін-т історії України НАН України. – К., 1997. – 107 с.

⁶⁸ Павленко В. В. Солидарність трудящихся Украинской ССР с революционной борьбой рабочих и крестьян Болгарии. 1923-1934 гг. / В. В. Павленко. – К.: Наук. думка, 1977. – 140 с.; її ж: Участь Української РСР у радянсько-болгарському співробітництві / В. В. Павленко. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1985. – 46 с.

⁶⁹ Павленко В. В. Українсько-болгарські взаємини. 1918-1939 рр. / В. В. Павленко. – К.: Ін-т історії України НАНУ, 1996. – 225 с.

⁷⁰ Черніков І. Ф. Радянсько-турецькі відносини у 1923-1935 роках / І. Ф. Черніков. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 134 с.

⁷¹ Росенко І. А. Советско-германские отношения (1921-1922 гг.) / И. А. Росенко. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. – 157 с.

⁷² Розанов Г. Л. Очерки новейшей истории Германии (1918-1933) / Г. Л. Розанов. – М.: Изд-во ИМО, 1957. – 164 с.

⁷³ Ахтамзян А. А. Рапальская политика. Советско-германские дипломатические отношения в 1922-1932 годах / А. А. Ахтамзян. – М.: Международные отношения, 1974. – 304 с.

⁷⁴ Рожик Н. Е. Взаимосвязи Веймарской республики и СССР в годы мирового экономического кризиса. 1929-1932 гг.: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук спец.: 07.00.03 – всеобщая история / Н. Е. Рожик. – Львов, 1975. – 25 с.

⁷⁵ Рудченко А. М. История становления и развития советско-немецких отношений. 1917-1925 гг.: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. ист. наук спец.: 07574 – история международных отношений и внешней политики / А. М. Рудченко; Моск. гос. Ин-т междунар. отн. – М., 1972. – 28 с.

⁷⁶ Кривець Н. В. Українсько-німецькі відносини: політика, дипломатія, економіка. 1918-1933 рр. / Н. В. Кривець. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – 322 с.

⁷⁷ Борисов Ю. В. Советско-французские отношения и безопасность Европы / Ю. В. Борисов. – М.: Изд-во ИМО, 1960. – 197 с.

⁷⁸ Кузнецова Н. В. Политическая борьба во Франции по вопросу о признании Советской России. 1917-1924 гг.: автореф. дис. на соискание учен. степени доктора ист. наук спец.: 07.00.03 – всеобщая история / Н. В. Кузнецова; Ин-т всеобщей истории АН СССР. – М., 1979. – 34 с.

⁷⁹ Никонова С. В. Антисоветская внешняя политика английских консерваторов. 1924-1927 / С. В. Никонова. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – 189 с.

⁸⁰ Волков Ф. Д. Англо-советские отношения (1924-1929 гг.) / Ф. Д. Волков. – М.: Политиздат, 1958. – 463 с.

⁸¹ Попов В. И. Англо-советские отношения (1927-1929) / В. И. Попов. – М.: Изд-во ИМО, 1958. – 191 с.

⁸² Красильников А. Н. Политика Англии в отношении СССР. 1929-1932 гг. / А. Н. Красильников. – М.: Политиздат, 1959. – 306 с.

⁸³ Хормач И. А. СССР – Италия. 1924-1939 гг. (дипломатические и экономические отношения) / И. А. Хормач. – М.: ИРИ РАН, 1995. – 287 с.

Александр ДАНИЛЕНКО
(Киев)

УКРАИНСКАЯ ССР В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ 1920-х гг.: ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ

Анализируется научная литература по вопросам международных отношений и связей Украинской ССР с европейскими странами в 1920-е гг.

Ключевые слова: УССР, международные отношения, межгосударственные связи, дипломатия, историография.

Oleksandr DANYLENKO
(Kyiv)

UKRAINIAN SSR IN INTERNATIONAL RELATIONS 1920: HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

The scientific literature in the field of international relations and connections of Ukrainian SSR with European countries in 1920th is analyzed.

Keywords: USSR, international relations, interstate relations, diplomacy, historiography.

УДК [94(477):070]«1985/1991»

Віктор ДЕМОЧКО
(Чернівці)

ЗАРОДЖЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ У НАДРАХ СИСТЕМИ КОМПАРТІЙНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ І ЇЇ РОЛЬ У ЗДОБУТТІ УКРАЇНОЮ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ (1985-1991pp.)

У статті досліджується процес зародження, становлення у 1985-1991 рр. демократичної та позацензурної, неформальної української преси і її роль у здобутті Україною державного суверенітету.

Ключові слова: комуністичний режим, горбачовська перебудова, гласність, Україна, преса, публікації, національне, культурне відродження, державо-будівництво, суверенітет.

Майже три чверті бурхливого ХХ століття Україна перебувала під московським комуністичним режимом і вимушено сповідувала його ідеологію. Протягом усього цього періоду в республіці виходили тисячі багатотиражних, районних, міських, обласних та республіканських газет. Їх сумарний разовий тираж перевищував сотні мільйонів екземплярів. Але в офіційній періодиці годі розшукати хоча б декілька публікацій про найвищу мету кожної поневоленої нації – розбудову власної суверенної держави.

Оскільки преса завжди була найефективнішим засобом впливу на громадську думку, то вона в пер-

шу чергу підлягала контролю. За сімдесятирічний період більше сотні декретів, постанов, рішень та резолюцій вищих державних та партійних органів колишньої імперії регламентували, обмежували й сковували діяльність усіх засобів масової інформації (ЗМІ). Творча інтелігенція, по суті, виконувала роль обслуговуючого персоналу. Цензура, форми й методи партійного керівництва, а також репресивні заходи – шантаж, арешти та фізичне знищення журналістів перетворили українську радянську пресу на знаряддя тоталітаризму. Українські за формою, друковані ЗМІ перестали бути такими за змістом.

Українська радянська преса з позиції державного будівництва фактично відігравала роль антинародної, антидержавної трибуни. І в цьому її не стільки велика вина, скільки ще більша біда. Як знаряддя тоталітарного режиму українська радянська преса замовчувала або перекручувала історію поневоленого віками народу, поширювала міфи про радянську дійсність та переваги радянського способу життя. Методом напівправди, відвертої брехні та ярликування маніпулювала громадською думкою. Жорстко контрольована партією, вона не могла пробуджувати національну свідомість українського народу, не спроможна була розвивати українську політичну думку щодо самостійності та незалежності. Але свій посильний внесок у занепад найбільшої імперії другої половини ХХ століття, хоча не такий помітний, як колишня центральна преса, все-таки зробила.

Вперше спробу дослідження процесу зародження, становлення і функціонування у 1985–1991 роках української демократичної та позацензурної, неформальної преси і її ролі у здобутті Україною державного суверенітету зробили в жовтні 1992 року учасники науково-практичної конференції «Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України», організаторами якої були Верховна Рада та Спілка журналістів України¹. Частково тему даного дослідження порушували також учасники Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Українська періодика: історія і сучасність»². Державотворча тематика окремих центральних і регіональних друкованих видань висвітлювалась у публікаціях Моторнюка І.Л., Кузнецової О.Д., Петрушка Ю.В., Лося Й.Д., Кувшинчикової-Бондаренко О., навчальних посібників Москаленка А.З., Владимірова В.М., Карпенка В.О., кандидатській дисертації Паславського І.І.³ Однак слід зазначити, що розгляд проблеми становлення та функціонування української національно-патріотичної преси у зазначений період і її участь у вітчизняному державотворчому процесі має досить фрагментарний характер. Саме відсутність такого цілісного дослідження окресленої проблеми покликана поповнити представлена на розгляд дана стаття.

Вже за жорстких умов періоду застою на сторінках газет і журналів, на телебаченні й радіо з'яв-

лялися сміливі, принципові виступи, які розбуджували думку і совість. ЗМІ, загалом література, готували суспільство до кардинальних змін. Окремі публіцисти обґрунтовано виступали за ті принципово нові ідеї, які згодом втілювались у суспільну практику. Особливо активізувалася діяльність ЗМІ з початком нового етапу у житті СРСР, який прийнято називати перебудовою.

Преса часів горбачовської перебудови, залишаючись в цілому гвинтиком тоталітарної системи, «пропагандистом і організатором», поступово трансформувалася в опозиційну силу завдяки проголошеному принципіві гласності. Гласність стала реальним кроком до свободи слова, тією щільною, крізь яку просочується правда життя, киснем демократії. Позитивні зміни у самій пресі, викликані перебудовою, були помітні неозброєним оком: вона посвіжішала, стала цікавішою і гострішою, критичнішою щодо існуючого ладу. Газетне і журнальне слово мало все більший вплив на багатомільйонну аудиторію. Спочатку серія викривальних публікацій видань різного калібру стосовно «білих плям» історичного минулого відкрила народові очі на стиль та методи діяльності пануючої партії. Згодом стали відомі звірства репресивної машини і чимало «делікатних» моментів стосовно Великої Вітчизняної та Другої світової війни. Стали також відомі нюанси стратегії і тактики сталінської інтернаціональної політики – відкритий шовінізм і як наслідок – нелюдське ставлення до інших народів, що входили до складу СРСР. Не промайнули повз пильне й пристрасне око публіцистів також «досягнення» та «переваги» радянського способу життя, світової системи соціалізму. Стали відомі кричущі факти затяжної економічної кризи й серйозні недоліки у управлінні народним господарством. А ряд аргументованих публікацій стосовно ситуації в ракетно-космічній галузі, в екології та щодо боєздатності радянської армії миттєво, з точки зору історії – протягом двох років, розвіяли семидесятирічний міф про супердержаву, що впевнено хоче йти до побудови суспільства нового типу.

Провідна роль у порушенні проблеми національного і культурного відродження, ідеї державності належала республіканським тижневикам творчої інтелігенції «Літературна Україна» та «Культура і життя». Саме ці газети першими надрукували Статут Народного Руху України (НРУ), відозви, статті, виступи, інтерв'ю Мирослава Поповича, В'ячеслава Брюховецького, Дмитра Павличка, Володимира Яворівського, В'ячеслава Чорновола, братів Горинів та інших лідерів національного відродження. Зі сторінок «Літературної України» («ЛУ») ще до прийняття Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р. пробивалася (хоча ще і не дуже сміло) ідея суверенної держави. Адже більшість видань проповідували тоді ідею «оновленого Союзу». Найви-

разніше ідея державності звучала у матеріалах стосовно проблеми української мови. Ці матеріали друкувалися під спеціальною рубрикою «А мова як море». Провідна думка їх, нехай і висловлена нерідко у підтекстах, зводилася ось до чого: жахливий стан з українською мовою стався тому, що вона була позбавлена статусу державності. Але і після надання їй такого статусу справа не поліпшиться, бо існуюча держава – УРСР не здатна була вчинити щось конструктивне. Отже, потрібно створити суверенну незалежну державу. Таким чином, боротьба навіть просто за чистоту української мови була фактично боротьбою за державність⁴. Такі ж думки висловлювалися і в багатьох інших матеріалах «ЛУ», де відновлювалися сторінки нашого минулого, заповнювалися «білі плями» в історії, культурі, літературі, давалися «переоцінки цінностям», порушувалися проблеми екології. Усе це тією чи іншою мірою працювало на майбутню Декларацію про державний суверенітет України.

Серед компартійних видань України, які під час перебудови пішли у руслі гласності далі, можна назвати міську газету «Вечірній Київ». Критика компартії, номенклатурних привілеїв, підтримка НРУ – все це викликало шалений тиск на газету з боку і міськкому, і ЦК партії. Не раз редактора Віталія Карпенка «проробляли» на бюро і пленумах міськкому партії, не раз викликали на бесіди у відділ пропаганди й агітації і навіть до секретарів ЦК. За кількістю втручань партійних комітетів у роботу редакцій «Вечірній Київ» посідав чільне місце. Зі шпальт газети вилучались фрагменти або знімалися повністю матеріали, які розповідали правду про більшовицькі репресії 30-х років, в яких висловлювалися відмінні від офіційної позиції точки зору на війну в Афганістані, правда про чорнобильську катастрофу і її наслідки тощо⁵.

Не була винятком і молодіжна преса України, яка теж відчувала постійну «увагу» партійного керівництва. Наприклад, викликом для Івано-Франківського обкому комсомолу стали публікації її газети «Комсомольський прапор», які сколихнули громадськість далеко за межами області. Хронологія їх дуже цікава і промовиста. 28 січня 1989 р. видруковано статтю «Про Гулаг і ворогів народу» – перший матеріал на цю заборонену тему в газетах Прикарпаття. Продовження не забарилось. 18 лютого у газеті з'являється колаж «Куди йде «Рух», який викликав переполох в офіційних колах. 3 червня була репрезентована рубрика «Заповнимо білі плями», покликана висвітлювати невідомі сторінки історії. 29 липня надруковано спогади одного з найстаріших художників України Дениса Іванцева про Богдана Лепкого.

На сторінках газети ще йшли матеріали про політнавчання молоді та проблеми комсомольських організацій, однак несміливо проглядала рубрика «Уроки демократії». Розповідь про побиття людей міліцією «Парадокси мітингової «демокра-

тії» з'явилася 26 серпня. Тоді ж – перша згадка про січових стрільців – стаття «Ой там їдуть стрільці січовії» з унікальними документальними фото. 2 вересня у матеріалі «Серпень і вересень 1939 року. Погляд через півстоліття» переосмислювалась роль т. зв. возз'єднання. 30 вересня – публікація про розкопки у Дем'янову Лазі, де було розстріляно сотні прикарпатців та стаття про жертви сталінізму серед української інтелігенції. 29 жовтня опубліковано матеріал про установчу конференцію «Меморіалу». 11 листопада з'явився документальний нарис «Квіти і терня УГА». На початку 1990 р. на шпальтах газети з'явилася передвиборча платформа Івано-Франківської Крайової організації НРУ за перебудову, а 24 лютого 1990 р. видруковано списки кандидатів у депутати до Верховної Ради України та місцевих рад від Руху. 3 лютого 1990 р. започатковано цикл з чотирьох статей «Голгофа, або фрагменти з історії до питання УГКЦ». 5 і 19 червня були вміщені добірки матеріалів про історію січового стрілецтва. 30 червня редакція надрукувала статтю про складну релігійну ситуацію на Прикарпатті «З хрестом проти хреста». 14 липня розпочато публікацію історичного нарису І. Андрухівця «Анафема Мазепі». 25 серпня вийшов перший номер газети в газеті п.н. «Галицька старовина», на сторінках якої читач знаходив якісно нові, цікаві матеріали з історії рідного краю.

Взимку 1990 р. різко змінила свій курс тисменицька районна газета «Вперед», що на Івано-Франківщині. Часопис уже не міг по-старому трактувати навколишнє життя і від номера до номера дедалі сміливіше почав висвітлювати зародження і становлення т. зв. «новітніх організацій» і хоча на шпальтах усе ще друкувалися матеріали традиційної «партійної» та «радівської» тематики, журналістський колектив твердо зробив свій вибір, перетворивши газету на справжній рупор демократичних сил, наслідуючи приклад «Комсомольського прапора»⁶. Намагання донести слово правди до найширших верств населення краю характеризує у цей період і газету «Агро». Факт феноменальний: часопис народжується у селі Підгайчиках на кошти місцевої агрофірми «Прут», друкується в Коломиї, а розходить у межах Івано-Франківської області, а в короткі часи – далеко по Україні. Причина цього явища проста: «Агро» почала говорити правду. І спрагли своєї історії читачі потягнулися до видання. І ось результат: волею пробудженого до активної дії народу в березні 1990 р. було обрано новий склад Івано-Франківської обласної ради народних депутатів першого демократичного скликання. Перемога була здобута, за висловами лідерів патріотичних сил, насамперед завдяки активній позиції журналістів області. 25 квітня 1990 р. обласна рада прийняла рішення про жовто-блакитну символіку⁷.

В розпал перебудови, надто після прийняття у вересні 1990 р. Верховною Радою СРСР закону про

пресу – вперше в історії – система ЗМІ стала розшаровуватись. Та в загальній масі виділилась частина видань, які, навіть залишаючись формально партійними, стали на демократичні рейки і за суттю фактично протистояли компартійній пресі (у Москві – «Огонек», «Літературная газета», «Московские новости», «Аргументы и факты»; в Україні – «Вечірній Київ», «Літературна Україна», «Комсомольское знамя»). Третя група часописів – щойно створені згідно з Законом про пресу – друковані органи лише рад народних депутатів, без співвласників в особі відповідних партійних комітетів, або іншими, не партійними структурами. В Україні цю групу преси представляли такі газети, як, наприклад, «За вільну Україну» у Львові, «Народна Газета» та «Контрактова площа» у Києві, ряд новоутворених газет у регіонах. Виникла якісно нова ситуація – преса поляризувалася в своїх позиціях, і в цьому був якраз вияв плюралізму. У надрах системи компартійних ЗМІ зароджувалась нова, справді демократична національна преса.

3 травня 1990 р. події почали розвиватися в якісно протилежному напрямку: не на підтримку і оновлення КПРС, а на її усунення та заміну всього політичного устрою України. Особливо яскраво це виявилось у західних областях. Ради народних депутатів тут почали вимагати створення власних газет. Районні, міські комітети компартії чинили шалений опір. Справа не раз доходила до відкритих гострих конфліктів. Обидві сторони розуміли: хто володітиме пресою, той і переможе.

25 травня 1990 р. обласна львівська компартійна газета «Вільна Україна» виступила з статтею «Узурпатори і узурповані», яка відбивала звинувачення у нібито небажанні КПУ поділитися пресою, поліграфічними потужностями тощо з політичною опозицією. У відповідь 27 травня у Львові на сесії нової обласної ради було розглянуто питання «Про узурпацію районної, міської і міськрайонної преси партійними комітетами Львівської області»⁸. Розпочався процес розділення газет. Спираючись на право приймати такі рішення, численні райради пішли на створення альтернативних ЗМІ. Справжня боротьба розгорнулася навколо кожної багатотиражки: як тільки якийсь заводський чи вузівський партком випускав з рук контроль над ними, їх відразу перетворювали на органи «Руху». Все це відбувалося в контексті гострої міжконфесійної боротьби між православними та греко-католиками за повернення останнім храмів, відібраних у них у 1946 р. Протистояння проходило й по інших численних проблемах та незагоєних ранах, що їх чимало залишалось внаслідок панування комуністичного режиму на західноукраїнських землях: ставлення до вояків ОУН-УПА, ветеранів дивізії «Галичина», до масової депортації галичан до Сибіру, насильницького переселення лемків до СРСР, повернення земель, підприємств та житла тим, хто постраждав у 1939 р. від більшо-

виків тощо. Боротьба за пресу була в цьому контексті в числі вирішальних.

Як наслідок такої політики, в Стрию Львівської області, де раніше існувала одна газета з красномовною назвою «Строитель коммунизма», тепер почали виходити дві, абсолютно несумісні за політичними орієнтаціями, ціннісними пріоритетами тощо: компартійна «Голос Стрийщини» та україномовна, підконтрольна «Руху» з полемічною назвою «Голос свободи». У м. Буськ цієї області райком компартії взагалі втратив на час контроль над районною газетою, яка була певний час органом тільки райради, де більшість вже мали «рухівці»⁹. З'являється чимало принципово нових видань на Прикарпатті: міська «Західний кур'єр», партії УРП «За незалежність», товариства «Просвіта» «Новий час» (Івано-Франківськ), міська «Вісник Коломиї», започаткувався журнал «Чорногора». Якщо у 1989 р. в Івано-Франківській області видавалося 16 районних і обласних газет, то в 1990 р. було вже 21 видання¹⁰. Невдовзі почався процес розділення та видання нових газет на обласному рівні. У Львові паралельно газеті «Вільна Україна» почала виходити вже згадувана, опозиційно налаштована «За вільну Україну», в Івано-Франківську – газета «Галичина» як орган облради поруч з комуністичною «Прикарпатська правда».

Власне, в цей період ЗМІ, передусім друковані, досягли пікової точки популярності. Взяти хоча б львівський часопис «За вільну Україну» («ЗВУ»), який, народившись у липні 1990 р. в результаті кількомісячної боротьби демократичної влади із комуністичною номенклатурою, з перших своїх кроків став на позиції національної преси. Газета рішуче повела боротьбу проти московського режиму і комуністичної партії як його станового хребта. І це вилилося у стрімке зростання тиражу вже після піврічного існування газети, а тираж її виріс у п'ять разів¹¹. Газета стала сполучною ланкою між дисидентською підпільною пресою і демократичною національною журналістикою, яка почала зароджуватися. Тема державності одразу ж стала провідною на шпальтах часопису, що було задекларовано у ряді програмних матеріалів, які публікувалися у липні-серпні 1990 р. «Найвища ціль газети, – зазначалося у редакційній статті, – яка оправдовує її політичну місію, – побудова незалежної Соборної демократичної Української держави»¹². На кін цієї великої мети було поставлено усі творчі потуги редакційного колективу. Впродовж першого року існування часопис систематично вміщував різножанрові матеріали історико-пізнавальної тематики під рубриками: «Параметри нашої історії», «Сторінки маловідомих досліджень», «Україна в контексті історії», «Наші національні реліквії», «Йдемо з тисячоліть», «Наші першодруки» та інші, що дало можливість привернути інтерес спрагло до інформаційного голоду читача до цілих пластів української історії, довідатися

правду про багатьох видатних вітчизняних діячів, вважаючи одним із основних своїх обов'язків – «відновлення історичної правди, відродження вкраденої і спалпленої української вітчизняної історії, яка слугує нам нині джерелом національної гідності, моральної твердості, політичної мудрості»¹³. Лише впродовж другого півріччя 1990 р. часопис подав під рубрикою «Відновлюючи історичну правду» понад 20 статей, оглядів, кореспонденцій, інтерв'ю¹⁴. Разом з іншими матеріалами вони забезпечили читача досить об'ємною пізнавальною інформацією виховного змісту, що дало змогу повернути історичну пам'ять представникам старшої генерації, забезпечити знанням молоде покоління. З цих публікацій читач довідався про найдавніше минуле України на підставі археологічних досліджень львівського професора Я.Пастернака, походження назви Києва та про заборонене раніше із перевиданих книг М.Грушевського, М.Аркаса, І.Крип'якевича та інших видатних істориків, чії праці лежали у спецфонді. У 1990 р. «ЗВУ» відкриває ще одну рубрику «Політичні постаті України», що, за задумом редакції, мала репрезентувати видатних діячів нашої Вітчизни, про яких раніше говорилося однозначно негативно або ж кого просто замовчували. Часопис видрукував нарис про І.Мазепу, Н.Махна, А.Волошина, Є.Коновальця¹⁵. Упродовж осінніх місяців 1991 р. читачі «ЗВУ» мали можливість прочитати відому працю професора В.Січинського «Чужинці про Україну» та уривки з книги І.Нагаєвського «Історія Української держави ХХ століття». Обом публікаціям передували своєрідні передмови¹⁶. На шпальтах часопису також побачили світ понад 400-тисячним тиражем статті, уривки з праць Д.Донцова, С.Бандери, С.Петлюри, Я.Стецька, патріарха Йосипа Сліпого та інших видатних людей України. Значний пласт публікацій присвячено революційно-визвольній боротьбі, яку вела ОУН і УПА проти фашизму і більшовизму¹⁷.

Часопис послідовно й аргументовано виступав проти зловісних намірів консервативних проімперських сил розшматувати Україну на окремі провінції, нав'язати їй нове кабальне ярмо у вигляді союзного договору. Під рубрикою «Імперські потуги» 21 травня 1991 р. «ЗВУ» вмістила першу кореспонденцію свого власкора в Одесі М.Аксанюка «Новоросія»: привід повернувся в обком». Шовіністичну ідею відновлення так званої новоросійської провінції на півдні України розвінчано у великій статті краєзнавця О.Олійника «Новоросія» – що це таке?»¹⁸.

Не поступався у популярності газеті «ЗВУ» інший львівський новостворений часопис «Молода Галичина». На першій сторінці в рубриці «Інформаційна служба» газета регулярно подавала хронікальні повідомлення «Радіо «Свобода», інформаційного агентства «Інтелект». Про найважливіші актуальні факти та події у короткій формі інфор-

мували читачів власні кореспонденти й дописувачі. Тематика цих повідомлень була досить широка. Від політичного життя країни до цікавих фактів в галузях економіки, культури, спорту тощо. Інформаційні повідомлення чергувалися із змістовними аналітичними публікаціями. Серед останніх були досить в'їдливі. Приміром, критичний матеріал «Прем'єр – як на прем'єрі» дає підставу стверджувати, що паростки вільної преси проросли в Україні. І не лише тому, що об'єктом газетної критики був голова уряду. В публікації виразно звучать політичні мотиви: «прем'єр – не прихильник навіть такого союзного договору, який запропонував Горбачов», бо «дуже вже йому ті республіки з самостійністю заважають»¹⁹. Висвітлення «білих плям» історичного минулого, гостра критика радянського керівництва та партійної еліти, ідея побудови вільної незалежної держави – домінуюча, провідна, наскрізна тема виступів журналістів цього часопису.

Після схвалення Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України ідея державності набула документального втілення, стало можливим говорити про суверенну державу відкрито й голосно, змінюється зміст, характер і навіть форма газетних публікацій. Як приклад, можна назвати організований у 1990 р. редакцією «ЛУ» «круглий стіл», опублікований під назвою «Ти мусиш говорити від імені... Сучасна поезія: слово і вчинок»²⁰. Крім суто фахових питань поезії, тут йшлося про суспільне призначення слова у шевченківському розумінні. Газета цитує слова Т.Шевченка, в яких сформульована думка, з якої й випливають усі наші біди: «На нашій славній Україні, на нашій – не своїй землі». Це одне з перших прилюдно, голосно висловлених усвідомлень щодо причини усіх наших нещасть, про яку говорилося лише у «вузькому колі», коли Україна навіть як самостійна держава мислилась неодмінно у «складі СРСР», а всі неподобства пояснювалися «відступами від лєнінізму». «ЛУ» так само голосно й чітко звертала увагу на те, що Декларація лише задекларувала право на державотворення, а це, як висловився один з авторів газети А.Погрібний, означає утворення «цивілізованої влаштованої держави»²¹. Аналогічні думки простежуються у багатьох наступних публікаціях, де робляться спроби окреслити бодай контури майбутньої держави як правової, демократичної, що зможе забезпечити однакові права для всіх громадян. І ось тут виявляється особливий підхід газети до висвітлення ідеї державності, який, зрештою, характерний був певною мірою й усім попереднім публікаціям. Як «газета письменників України», «ЛУ» дивилася на ідею передусім очима самих письменників, трактуючи її у зв'язку з літературою, через призму літератури. Про суверенну державу так чи інакше йшлося і на різних письменницьких зборах, нарадах, пленумах, на 10-му з'їзді письменників Украї-

ни. Усе це й виносилося на сторінки газети, включалося в загальний, всенародний процес обговорення²². Серед матеріалів, які так чи інакше торкалися даної проблеми, варто вказати на публікацію частини нового твору Р.Іваничука «Орда»²³, а потім інтерв'ю з ним «про політику, літературу та уроки історії», опубліковане під промовистою назвою «По наших душах пройшла орда»²⁴. Тут маємо справу не просто з рекламою нового твору, а з підсиленням і якісно новим освітленням ідеї державності, з палкими і водночас ґрунтовно виваженими, переконливими шевченківськими думками до самоусвідомлення: хто ми такі, що з нами сталося і чому, що і як нам треба робити.

Серед таких публікацій можна би виділити кілька тематичних груп. Це вже згадувані матеріали з проблем української мови, зокрема серію статей П.Мовчана «Мова – явище космічне», оприлюднених у 1991 р. До них належать численні публікації, що відновлюють історичну пам'ять, заповнюють «білі плями» з історії, культури, літератури та інших сфер життя. Тут і документи, і окремі наукові чи публіцистичні дослідження, і художні твори. Зокрема, «ЛУ» відкрила дорогу до видання і вивчення такої важливої пам'ятки, як «Історія Русів», опублікувавши в супроводі редакційної замітки і вступної статті член-кора Ф.Шевченка «З любов'ю до України» кількома наступними подачами уривки з цієї пам'ятки. Газета познайомила читачів із працями визначних українських істориків – Д.Дорошенка «Нарис історії України», М.Грушевського «Новий період історії України». Чимало зроблено і для правдивого висвітлення історичних постатей минулого, національних героїв України, зокрема гетьманів П.Полуботка, П.Конашевича-Сагайдачного, І.Мазепи, діячів національного відродження і державності України в 1917–1921 рр. З цією метою запроваджено нову рубрику «Борці за незалежність України», під якою були вміщені матеріали про С.Петлюру. Подіям цього часу присвячено публікації чотирьох Універсалів Центральної Ради, цікаві статті українських істориків: В.Трембіцького «Українська консульська служба. 1918–1924», Т.Гунчака «Українська політична думка 1920-років: монархізм, націоналізм, націонал-комунізм», в якій дано порівняльну характеристику поглядів В.Липинського, Д.Донцова і М.Хвильового на українське національне відродження і державність²⁵. У тому ж напрямку спрямовувалась подвижницька діяльність журналу «Україна», який активно популяризував спадщину М.Грушевського, пам'ять про українське козацтво, гетьманів, творчий потенціал українських вчених з діаспори, знаних у світі українських діячів науки, культури і мистецтва, які раніше подавалися в «російському контексті»²⁶.

Це лише декілька прикладів із чималої кількості публікацій такого плану, які, крім суто пізнавальної інформації, виконували і важливу роль

суспільного збудника національної свідомості, розкривали очі на минуле і сучасне. Аналогічно впливали і ті матеріали, що розповідали про знищення української культури, літератури, внаслідок чого нація втрачала свою ментальність. Важливе місце тут належить серії публікацій про «розстріляне відродження». «ЛУ» фактично першою почала привселюдно говорити про ці явища, відновлюючи пам'ять, розповідаючи правду про репресованих, розстріляних, замордованих письменників. Тут досить назвати хоч би рубрику «З порога смерті», розпочату статтею О.Мусієнка «Письменники України – жертви сталінського терору» – починаючи з 4 квітня і до кінця 1991 р. Сюди можна і долучити публікації про голодомор 1932–33 рр. І тут «ЛУ» виявилась в числі перших видань, що заговорили про страшну народну трагедію. Стосується це і чорнобильської трагедії.

Прийняття Декларації про державний суверенітет дозволило Україні почати формувати атрибуту незалежності. Зокрема, нову власну пресу. 26 вересня 1990 р. було засновано газету органів державної виконавчої влади «Урядовий кур'єр». 1 січня 1991 р. вийшов перший номер парламентської газети «Голос України» («ГУ»). Остання, як орган Верховної Ради України, подавала оперативну і повну інформацію про законодавчий аспект державотворення, адже правобудівництво всебічно охоплює життя. Традиційними стали зустрічі керівників держави й уряду із журналістами на прес-конференціях. Цю демократичну форму масової роботи редакція «ГУ» часто використовувала у матеріалах прес-конференції Голови Верховної Ради Л.Кравчука «Україна хоче мати реальний суверенітет», «Вищої мети, ніж незалежність України, у нас немає»²⁷. Ці заголовки чітко виражали позицію Л.Кравчука, і висловлена ним точка зору на суверенність України зміцнювала орієнтири тих читачів, які ще не мали такої позиції. Багато місця віддавала газета виступам депутатів, які теж орієнтували читачів на розвів суверенної держави: «Чи діждемося Вашингтона?», «Об'єднання навколо державності», «Суверенітет України: хто і як його прагне?», «Україна взяла свою долю в руки»²⁸.

Ще задовго до Акта проголошення незалежності України «ГУ» відводив місце проблемам, пов'язаним із розбудовою держави. Так, під рубрикою «Пишемо нову Конституцію України» 12 квітня 1991 р. вміщено статтю доцента В.Кампо «Суверенітет і погляд влади», в якій автор відстоює утвердження в Основному законі України концепцію поділу влади за Ш.Монтеск'є із встановленням рівноваги між законодавчою, виконавчою і судовою владою, змішану форму правління – напівпрезидентську республіку, де є президент і парламент. Газета регулярно висвітлювала проблеми економічних реформ. Про вихід із незвичайного стану економіки України йшлося на спеціальній сторінці «Економіка». Так, 15 лютого 1991 р. тут

публікується матеріал «Ринок і гроші. Чи потрібна Україні своя валюта?», 1 березня 1991 р. – «Концепція запровадження українських грошей та здійснення їх конвертованості». Редакція публікує листи читачів, в яких висловлені думки щодо запропонованих концепцій і проектів законів. Темі державобудівництва були відведені сторінки «ГУ», що мали постійні назви: «Політика і ми», «Парламентська хроніка», «Куди йдеш, українське село», «Суспільний барометр», «Закони суверенної республіки», рубрики: «Думки депутатів», «Нотатки небайдужого», «У постійних комісіях», «Держава і культура», «Аграрні діалоги», «Компетентний прогноз», «Суверенність: від декларації до реальності», «Працюємо на суверенітет». Формуванню національної свідомості як запоруки побудови незалежної держави сприяли спеціальні сторінки «Ми – українці», «Собори наших душ», «Сторінки літописця». Найчастіше – це екскурс в минуле, розповідь про високу духовність сподвижників державобудівництва України²⁹.

«ГУ» став своєрідною трибуною обговорення, дискусій державобудування, правових актів, подій і проблем. Часопис коментував, тлумачив їх, встановивши місток між владою і народом, і таким чином реалізовував свої управлінські, організаторські функції.

На початок 1991 р. стало зрозумілим, що перебудова, задумана вищим керівництвом КППС для косметичного ремонту системи, вийшла з обумовлених архітекторами берегів і ефективно управляти нею стало неможливим. Гласність, демократизація рад, вилучення з Конституції СРСР статті 6, яка обумовлювала керівну роль КППС в радянському суспільстві, наростаючий шквал критики – все це вибивало звичний ґрунт з-під ніг компартії, підривало її штучно підтримуваний авторитет, взагалі ставило під сумнів комуністичний вибір. У союзних республіках наростав національно-визвольний рух, що все гучніше ставив питання про суверенітет. М.Горбачов, намагаючись утримати ситуацію, згоден був на нову федерацію, але відцентровані процеси уже пішли. Влітку протистояння компартійних та демократичних сил набуло непримиренного характеру. Постало питання: або повертати до старого, або рушити вперед, до ринкової економіки, багатопартійності тощо.

19 серпня 1991 р. консервативні сили зробили відчайдушну спробу повернути назад перебіг подій. У Москві, скориставшись відсутністю президента СРСР М.Горбачова, група високопоставлених чиновників створила так званий «ГКЧП», тобто державний комітет з надзвичайного становища, неконституційно оголосили себе верховною владою в країні і намагалися заборонити всяку діяльність, що мала антикомуністичний характер. В цих умовах українська преса різко поляризувалась. Компартійні газети у переважній своїй більшості підтримали правила гри, продиктовані гекачапіс-

тами, підтримували заходи ГКЧП і партійних комітетів, друкували всі їхні документи й матеріали, їм на догоду спотворювали в своїх публікаціях справжню реакцію населення, організували традиційні «листи трудящих» на підтримку путчистів. В першу чергу це стосувалося органів і газет ЦК Компартії України «Радянської України», «Правди України», «Робітничої газети», Укрінформу – державного інформаційного агентства України. Якась частина видань обрала вичікувальну позицію: відверто і прямо не підтримала путчистів у власних матеріалах, але й не засудила, друкуючи інформацію без жодних коментарів і без ставлення до путчу політичних партій та рухів. Сюди можна віднести республіканську газету «Сільські вісті», столичний «Київський вісник», чимало обласних видань.

В той же час ціла низка демократичних газет, які і в тих непростих умовах намагалися, використовуючи пом'якшений клімат перебудови, бути об'єктивними і мати незалежну думку, відразу досить чітко заявила свою позицію, правдиво відображаючи дійсність. У Києві це «Комсомольское знамя», «Молода гвардія», «Літературна Україна», «Молодь України», «Вечірній Київ», «Контракт»; в Одесі – «Знамя комунізму»; у Львові – «Молода Галичина» «Ратуша», «За вільну Україну». Остання, до речі, була єдиною масовою щоденною газетою в Україні, яка в перший день перевороту вийшла під шапкою про неминучий і близький крах путчу³⁰.

Серпневий путч 1991 р., яким закінчився короткий, але надзвичайно драматичний період «горбачовської перебудови», був останньою спробою повернути від шляху до демократії назад, до диктатури партноменклатури. В цьому протистоянні перемогла демократія. Преса зіграла надзвичайно важливу роль у звільненні громадської думки, повернення її до стану самовизначення, у підготовці масової свідомості до зречення застарілих догм і сприйнятті нових цінностей, загальноновизнаних у цивілізованому світі.

Наприкінці 80-их років чималий вплив на громадську думку мала також неформальна преса. Дослідники виділяють два періоди в становленні публіцистики опору цих років: до 1989 р. – журнальний, з січня 1989 р. – преси неформальних об'єднань³¹. Перший період розпочався з відновленням у серпні 1987 р. випуску журналу «Український вісник». Часопис знову очолив В.Чорновіл, до складу редакції увійшли відомі політичні діячі «першої хвилі перебудови» М.Горинь, І.Гель та П.Скачок. Уже в сьомому числі (перервана арештом 1972 р. нумерація часопису збереглася) з'явилися рубрики: «Література і мистецтво», «Публіцистика», «Хроніка тиску й опору», «Релігія в Україні», «Наші публікації», «Наші інтерв'ю», «Розмова з читачем», «Василь Стус у житті й літературі», «Українці в світі». Поновлений журнал згуртував актив утво-

реної влітку 1988 р. Української Гельсінської Спілки (УГС).

З новонароджених позацензурних видань заслуговує на увагу літературно-мистецький та науково-популярний альманах «Євшан-зілля» за редакцією Ірини та Ігоря Калинців. Перший машинописний номер альманаху побачив світ у листопаді 1987 р. Серед авторів видання були покійний В.Стус, Я.Дашкевич, М.Осадчий, С.Гнатенко, Б.Горинь. У 1988 р. почав видаватися у Львові позацензурний журнал «Кафедра» – орган української асоціації незалежної творчої інтелігенції, там же побачив світ журнал «Християнський голос» – орган Комітету захисту УКЦ; у Коломиї відновлено випуск літературно-громадського альманаху «Карби гір»; Український культурологічний клуб видав два інформаційні бюлетені «Коло»; з'явилося перше число журналу київської студентської «Громади» «Дзвін». У лютому 1989 р. почав виходити громадсько-політичний часопис «Український час». Того ж року у Дніпропетровську з'явився журнал «Пороги».

З 1989 р. розпочався другий етап незалежної видавничої діяльності, період преси неформальних об'єднань. Однією з перших українських незалежних газет у березні 1989 р. став орган УГС «Голос відродження», що пізніше виходив як орган Республіканської партії. Потім з'явилися відразу три газети. 15 квітня побачив світ перший листок «Вибору» (орган комітету сприяння демократичним виборам при Київському університеті). Наприкінці місяця група студентів Дрогобицького педагогічного інституту (Львівщина) випустили газету «Вільна Україна» як видання організації «Молода Україна». А через два дні у Львові почалося розповсюдження інформаційного вісника Товариства Лева «Поступ»³². Серед перших заснованих 1989 р. неформальних видань були також орган УГС «УГС-південь» (Запоріжжя), НРУ «Віче», «Голос Карпат» (Львів), «Вільне слово» (Київ), «Січ» (Запоріжжя), «На сполох» (Харків), «Жорна» (Дніпропетровськ), «Рада» (Рівне), «Тернове поле» (Тернопіль), товариства «Меморіал» «Поклик сумління» (Львів), «Дзвін» (Тернопіль), ТУМ «Просвіта», «Слово» (Київ), «Просвіта» (Львів), альтернативні «Точка зрення» (Одеса), «Форум» (Дніпропетровськ), «Ориентир» (Харків)³³. Свої видання запропонували читачам також Українська студентська спілка, Українська народно-демократична ліга, львівське Студентське братство, ціла низка невідконтрольних владі видань та багато ін.

Якщо у 1989 р. в Україні виходило понад 50 найменувань газет самвидаву, то в першій половині 1990 р. їх кількість збільшилася втричі³⁴. Більшість цих видань нагадували листівки. За кустарністю виробництва, рівнем виконання, оформленням, обсягом вони аж ніяк не асоціювалися з періодикою другої половини ХХ ст. Проте їх роль у розвитку та зміцненні демократичного

руху дуже важлива. Неформальна преса цього періоду порушила низку важливих проблем, зокрема національного суверенітету та права нації на самовизначення, економічної самостійності, мовно-культурної політики, національної символіки, зв'язків з українською діаспорою, переоцінки подій минулого з позиції сьогодення. Загалом цим виданням була притаманна гостра полемічна заангажованість демократично-ліберального чи національного спрямування. І своє призначення вони виконали, активно руйнуючи інформаційну монополію партійно-радянської журналістики.

Неформальна преса існувала до вересня 1990 р., тобто до часу прийняття закону СРСР про пресу, після чого навіть відверто антикомуністичні видання могли бути офіційно зареєстровані. Невдовзі, після провалу реакційного серпневого путчу 1991 р. припинили свій вихід газети КПУ. Це була остання крапка в історії партійно-радянської преси. Розпочалася епоха становлення нової української журналістики.

Проголошення Верховною Радою України 24 серпня 1991 р. Акта про державну незалежність України стало видатною історичною подією. Водночас парламент виніс цей акт на всенародний референдум, призначений, як і вибори Президента, на 1 грудня. Отже, для всіх ЗМІ розпочалася серйозна творча робота щодо висвітлення цієї відповідальної кампанії. Переважна більшість друкованих видань України виконала цю роботу на доброму професійному рівні. Вони публікували добірки інформаційних матеріалів про хід підготовки до референдуму і виборів, інтерв'ю з відомими громадсько-політичними діячами з діаспори, а також з України та сусідніх держав³⁵. З другої половини жовтня газети почали надавати слово кандидатам у Президенти, докладно знайомлячи з їх передвиборчими програмами. Систематично публікувалися розширені звіти про зустрічі кандидатів з виборцями. Під час таких зустрічей найбільше розмов велося навколо проблем забезпечення реальної державності України, утвердження її політичної та економічної самостійності³⁶. 3 грудня 1991 р. друковані ЗМІ України присвятили свої номери підсумкам Всеукраїнського референдуму, головним результатом якого була поява на політичній карті планети нової держави, за територією найбільшої на європейському континенті.

Таким чином, за період т.зв. горбачовської перебудови українська преса пройшла шлях від агітаційно-пропагандистської трибуни комуністів до загалом змістовної, патріотичної, вільної і незалежної від будь-якого політичного та партійного диктату. Вона стала тією могутньою інтелектуальною силою, яка розхитувала і руйнувала основи тоталітарного режиму, піддавала нищівній критиці заскоружлі догми казарменого соціалізму, допомогла суспільству краще пізнати себе, зрозуміти власну історію, сучасний стан, пробудити націо-

нальну свідомість народу. Як тільки послабився московський комуністичний режим, українська преса відразу сміливо повернулася до проблеми державної самостійності й державного будівництва, почала активно використовувати одну із своїх функцій – опозиційно-руйнівну. Вона виступила організатором, потужним стимулятором тих політичних сил, які спричинили політичний крах тоталітарної системи. Водночас, у короткий термін, консолідувала українську націю, що підтвердили результати референдуму, проведеного 1 грудня 1991 р.

¹ Див.: Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Львів, 1993. – 154 с.

² Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9–10 грудня 1993 р.) – Львів, 1993. – 272 с.

³ Моторнюк І.Л. «Літературна Україна» у контексті державотворення // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. Вип. 17. Українська журналістика: генезис і сучасні проблеми. – Львів, 1992. – С.29-34; Кузнецова О.Д. Роль газети «Голос України» у становленні української державності // Там само. – С.35-39; Петрушко Ю.В. Висвітлення проблем української державності в часописі «За вільну Україну» // Там само. – С.50-55; Лось Й.Д. Преса і динаміка суспільної свідомості // Українська журналістика і національне відродження. Зб. наук. праць. – К., 1992. – С.10-17; Кувшинчикова-Бондаренко О. За вашу і нашу свободу: Нелегальний часопис «Український вісник» у боротьбі за права людини // Вісник Київського університету. Серія: Журналістика. Вип. 2. – К., 1995. – С.266-278; Москаленко А. Основні функції і принципи преси. – К., 1998. – 96 с.; Владимиров В.М. Історія української журналістики (1917-1997 рр.). Навч. посібник. – Луганськ, 1998. – 166 с.; Карпенко В.О. Національна ідея в українській періодиці: Курс лекцій для студентів Інституту журналістики. – К., 1999. – 135 с.; Паславський І.І. Державотворчі функції сучасної української преси: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / І.І. Паславський. – Львів, 1996. – 23 с.

⁴ Моторнюк І.Л. «Літературна Україна» у контексті державотворення // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. Вип. 17. Українська журналістика: генезис і сучасні проблеми. – Львів, 1992. – С.30.

⁵ Карпенко В.О. Національна ідея в українській періодиці: Курс лекцій для студентів Інституту журналістики. – К., 1999. – С. 34,35.

⁶ Турелик Л.В. Становлення демократичної преси Івано-Франківщини (1989-1993 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9–10 грудня 1993 р.). – Львів, 1993. – С.107.

⁷ Владимиров В.М. Історія української журналістики (1917–1997 рр.) Навч. посібник. – Луганськ, 1998. – С.107.

⁸ Там само. – С.147.

⁹ Там само.

¹⁰ Турелик Л.В. Вказ. праця. – С.108.

¹¹ Москаленко А. Основні функції і принципи преси. – К., 1998. – С.90.

¹² Голос України (Київ). – 1990. – 1 липня.

¹³ За вільну Україну (Львів). – 1991. – 1 січня.

¹⁴ Петрушко Ю.В. Висвітлення проблем української державності в часописі «За вільну Україну» // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. Вип. 17. Українська журналістика: генезис і сучасні проблеми. – Львів, 1992. – С.51.

¹⁵ За вільну Україну (Львів). – 1990. – 5 липня., 1991. – 14 червня.

¹⁶ Там само. – 1991. – 6 вересня, 29 листопада.

¹⁷ Там само. – 1991. – 16 квітня, 13 червня, 29 листопада.

¹⁸ Там само. – 1991. – 10,12 липня.

¹⁹ Молода Галичина (Львів). – 1991. – 15 серпня.

²⁰ Літературна Україна (Київ). – 1990. – 26 липня.

²¹ Там само. – 1990. – 18 жовтня.

²² Там само. – 1990. – 29 листопада, 10 грудня.

²³ Там само. – 1990. – 21 червня.

²⁴ Там само. – 1991. – 10 січня.

²⁵ Моторнюк І.Л. Вказ. праця. – С.33.

²⁶ Лось Й.Д. Преса і динаміка суспільної свідомості / Українська журналістика і національне відродження. Зб. наук. праць. – К., 1992. – С.14.

²⁷ Голос України (Київ). – 1991. – 28 березня, 27 серпня.

²⁸ Там само. – 1991. – 8,12,14 березня, 8 жовтня.

²⁹ Кузнецова О.Д. Роль газети «Голос України» у становленні української державності // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. Вип. 17. Українська журналістика: генезис і сучасні проблеми. – Львів, 1992. – С.37,39.

³⁰ Москаленко А. Вказ. праця. – С.90.

³¹ Турій Р.І. Преса неформальних об'єднань та організацій (1989-1990 рр.) // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9–10 грудня 1993 р.). – Львів, 1993. – С.199.

³² Там само. – С. 200.

³³ Історія України / Кер. авт. кол. Ю.Зайцев. – Львів, 1996. – С.398–99.

³⁴ Турій Р.І. Вказ. праця. – С.200.

³⁵ Молода Галичина (Львів). – 1991. – 27 серпня, 5,12 вересня, 3 жовтня.

³⁶ За вільну Україну (Львів). – 1991. – 29 листопада, 3 грудня., Петрушко Ю.В. Вказ. праця. – С.55.

Виктор ДЕМОЧКО
(Черновці)

ЗАРОЖДЕНИЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ УКРАИНСКОЙ ПРЕССЫ В НЕДРАХ СИСТЕМЫ КОМПАРТИЙНЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ И ЕЕ РОЛЬ В ЗАВОЕВАНИИ УКРАИНОЙ ГОСУДАРСТ- ВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА (1985-1991гг.)

В статье исследуется процесс зарождения, становления в 1985-1991 гг. демократической и внецензурной, неформальной украинской прессы и ее роль в завоевании Украиной государственного суверенитета.

Ключевые слова: коммунистический режим, горбачевская перестройка, гласность, Украина, пресса, публикации, национальное, культурное возрождение, государственное строительство, суверенитет.

Viktor DEMOCHKO
(Chernivtsi)

**FORMATION OF DEMOCRATIC
UKRAINIAN PRESS WITHIN THE SYSTEM
OF COMMUNIST PARTY MASS MEDIA
AND ITS ROLE IN GAINING UKRAINIAN
STATE SOVEREIGNTY (1985-1991).**

In the article there are explored the process of initiation, formation of democratic and censorship-free, informal Ukrainian press and its role in gaining of the state sovereignty of Ukraine in 1985-1991.

Key words: *communist regime, Gorbachev Perestroika, glasnost, Ukraine, press, publications, national, culture revival, state development, sovereignty.*

УДК 94(477)

Світлана ГЕРЕГОВА
(Чернівці)

**СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ У США
(до 120-річчя заснування часопису
української громади «Свобода»)**

У статті проаналізовано історію заснування українського часопису у США «Свобода» у контексті становлення української преси на американському континенті наприкінці XIX – на початку XX ст. Акцентована увага на важливості ролі часопису «Свобода» у житті українських емігрантів у США, який став їхнім порадиником та інтелектуальною трибуною, і який нині зв'язує українців двох континентів.

Ключові слова: *преса, українські емігранти, часопис «Свобода», інформаційне джерело, національна самосвідомість.*

З утвердженням та зміцненням статусу України на міжнародній арені особливого значення набули питання широкого і всебічного дослідження раніше маловідомих сторінок української історії. Ситуація, в якій опинились українці у важких умовах еміграції, вимагала самоствердження українців, що відбувалося, насамперед, за допомогою українського друкованого слова.

Звернення до питань становлення української преси за кордоном є, безперечно, актуальним, адже нині продовжують діяти створені за понад столітній період заокеанської еміграції культурно-освітні, мистецькі, громадські товариства та наукові інституції українців далекого і близького зарубіжжя, діяльність яких висвітлюється на шпальтах української преси. Часописи, засновані свого часу в країнах зосередження українських емігрантів, ставали засобами зв'язку між ними й рідним краєм та чи не єдиним чинником їх національного самосвідомлення і самоорганізації.

Без сумніву, досвід заснування та становлення українських часописів у країнах поселення українців, а саме в Сполучених Штатах Америки, є надзвичайно цінним не лише з точки зору доповнення історії української еміграції, а й для формування світогляду молодого покоління, яке зростає у сучасній Україні. Важливим є також осмислення прояву тривалої ностальгії за рідним краєм, який був яскраво виражений в організаторській діяльності у сфері національної культури кращих представників української творчої еліти за кордоном. Актуальність обраної проблематики підсилюється тим, що у 2013 р. виповнюється 120 років від заснування часопису української громади «Свобода» в Америці, який зв'язує українців двох континентів і сьогодні.

Перші друковані праці, які стосуються української громади в США, були надруковані у Нью-Йорку¹. В радянській Україні однією із перших праць, яка стосувалась українців першої хвилі еміграції у Північній Америці стала монографія А.М.Шлепакова². У ряду дослідників зазначеної проблематики варто назвати науковців М.Варварцева³, В.Б.Євтуха⁴, а також представників української діаспори у США Мирона Куропаєва, автора книги «Історія української еміграції в Америці»⁵ та Василя Маркуся і його наукові доробки, вміщені у журналі «Українська діаспора», які видавав Інститут досліджень діаспори⁶.

Щодо історії української преси, то найповнішим виданням з цієї проблематики можна вважати книгу А. Животка, яка повернулася в Україну через більш ніж півстоліття після першого її видання у Мюнхені. Автор охопив широкий фактологічний матеріал, залучив до наукового обігу значний масив архівних джерел української еміграції, акцентувавши увагу на поверненні імен засновників і меценатів українських часописів, про що свідчить назва п'ятого розділу цього видання «Початки і розвиток преси у 3»єднаних державах Америки. Характер. Діячі»⁷.

Проте, незважаючи на певну розробку дослідниками проблематики, пов'язаної з діяльністю українських емігрантів у різних сферах соціально-економічного, політичного та культурного життя в країнах їх перебування, ще залишається чимало невисвітлених питань щодо становлення української преси за кордоном, що співвідноситься з періодом, який охоплює хронологічні рамки першої хвилі еміграції: остання третина XIX ст. – до початку Першої світової війни. Це був час, коли для української бідноти не залишалось нічого іншого, як, за словами І.Франка, «...або на місці гинути з голоду і нужди, або йти світ за очі з надією на кращу долю або й без надії»⁸.

Мрія бідних українців захити щасливо на клаптику землі, чутки про вільні землі, про заморський «рай», де роздають землю з лісами, виявилися си-